

Gdańsk, 2022-03-23

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Mgra Miłosza Marcysiaka

Wybrane podmiotowe korelaty zaangażowania i wypalenia zawodowego pielęgniarek w opiece nad pacjentem terminalnie chorym

napisanej pod kierunkiem

prof. dr hab. Romana Ossowskiego

Przedmiotem niniejszej recenzji jest szczegółowa ocena rozprawy dr autorstwa mgra Miłosza Marcysiaka, w celu udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy rozprawa ta spełnia wymogi ustawowe¹, tj: oryginalne rozwiązanie problemu naukowego zaprezentowanego w pracy, wykazanie się ogólną wiedzą teoretyczną w danej dyscyplinie naukowej oraz dowiedzenie umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. W recenzji odniosę się do każdego z tych kryteriów oceny.

OCENA TRAFNOŚCI WYBORU TEMATYKI

Doktorant swoją rozprawę poświęcił zagadnieniom odnoszącym się do psychospołecznych czynników, które sprzyjają umiejętności adaptacyjnego radzenia sobie personelu pielęgniarskiego w procesie opieki nad pacjentem terminalnie chorym i wpływają na zaangażowanie w opiekę.

Adepci pielęgniarstwa stanowią szczególną grupę zawodową, nie tylko przez dominację w tym zawodzie kobiet, ale i ze względu na specyfikę pracy, odnoszącą się m.in. z jednej strony

¹ Art. 187.1. 2. Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. prawo o szkolnictwie wyższym i nauce., Dz. U. 2018, poz.1668

do dużej samodzielności (w Polsce czasami ograniczanej przez przedstawicieli innych zawodów medycznych), wysokich wymagań, częstej pracy zmianowej, niedostosowania ekonomicznej gratyfikacji (zbyt niskiej) do „kosztów” pracy. Jest to przyczyną stresu zawodowego, który ma przełożenie na funkcjonowanie w różnych sferach życia, nie tylko zawodowego, ale przede wszystkim rodzinnego. Szczególnie wówczas, gdy praca dotyczy opieki nad pacjentem terminalnie chorym, a co za tym idzie częstym towarzyszeniem przy umieraniu i śmierci.

Stąd znaczenia nabierają prace badawcze, zajmujące się nie tyle diagnozą skutków stresu zawodowego, ale sposobami radzenia sobie z nim, w tym aktywizacją różnych strategii radzenia sobie ze stresem, w tym wynikającym z obcowania ze śmiercią pacjenta. Pomimo wagi zagadnienia niewielu badaczy zajmuje się tą problematyką, a większość prac z tego zakresu jest „minimalistyczna” pod wieloma względami.

Z powodu nasilenia zjawiska i konsekwencji psychospołecznych, jakie niesie praca personelu medycznego w opiece nad pacjentem terminalnie chorym, wybór tematyki wydaje się bardzo ważny zarówno z naukowego, jak i społecznego punktu widzenia.

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA PRACY

Przedłożona mi do recenzji rozprawa doktorska ma postać klasycznej dysertacji, liczącej wraz ze streszczeniami w języku polskim i angielskim, załącznikami 271 stron.

Tytuł pracy w pełni odpowiada treściom w niej zawartym, jest stylistycznie oraz metodologicznie prawidłowy, daje potencjalnemu czytelnikowi wskazówkę, jakiego obszaru eksploracji naukowej dotyczy dysertacja.

Rozprawa zawiera bardzo dobre *Wprowadzenie*, w którym Doktorant prezentuje problem naukowy. Struktura *Wprowadzenia* jest przejrzysta i logiczna. Doktorant określa kolejno cel badań, charakteryzuje teoretyczne podstawy badań własnych, opisuje kolejne kroki realizacji rozprawy doktorskiej.

Pierwszy rozdział (teoretyczny) stanowią *Podstawy teoretyczne badań*. Kolejne podrozdziały dotyczą *Opieki nad pacjentem terminalnie chorymi jako źródła stresu jako źródła stresu* [w tym podrozdziale Doktorant porusza zagadnienia odnoszące się do problematyki śmierci i

umierania, lęku przed śmiercią i postaw wobec niej, pacjenta terminalnie chorego jako podmiotu opieki, wyzwań i oczekiwań w opiece pielęgniarskiej nad pacjentem terminalnie chorym oraz hospicjum i ruchu hospicyjnego w Polsce]; *Wypalenia zawodowego w pracy pielęgniarek* [tu przedstawiono wybrane modele wypalenia zawodowego, problematykę wypalenia zawodowego pracowników medycznych, zajęto się stresem i wypaleniem pracowników hospicjów i opieki paliatywnej oraz utratą, żalem, żałobą i osieroceniem jako sytuacjami stanowiącymi źródło przewlekłego stresu]; *Zaangażowania pielęgniarek w opiekę nad pacjentem terminalnie chorym* [w podrozdziale tym skoncentrowano się nad wybranymi aspektami radzenia sobie ze stresem (między innymi radzeniem sobie w transakcyjnej teorii stresu, indywidualnymi dyspozycjami w radzeniu sobie, społeczno -poznawczym modelem przystosowania się, radzeniem sobie ze śmiercią przez pielęgniarki), zaangażowaniem w zmaganie się ze śmiercią i umieraniem pacjenta, potrzebą sensu i postaw życiowych, uważnością jako zasobem w radzeniu sobie oraz regulacją emocji i zarządzania emocjami]. W rozdziale 2. zaprezentowano *Metodologię badań własnych*. W rozdziale tym Autor przedstawił cel badań i jego uzasadnienie, założenia teoretyczne i model badań, problemy badawcze oraz wynikające z nich pytania badawcze oraz hipotezy badawcze, operacjonalizację zmiennych i ich wskaźniki. Ponadto w tym rozdziale Doktorant scharakteryzował zastosowane narzędzia badawcze oraz przedstawił charakterystykę grupy badanej, organizację badań własnych oraz wykorzystane metody analizy statystycznej. W rozdziale 3. Przedstawiono szczegółowo *Wyniki badań własnych* odnoszące się do kolejnych problemów badawczych, zaś 4. rozdział dysertacji to *Dyskusja wyników oraz wnioski* końcowe. Rozprawę wieńczą podrozdziały dotyczące ograniczeń badań własnych oraz implikacji praktycznych.

OCENA ROZPRAWY, REALIZACJI CELU BADAŃ I ORYGINALNEGO WKŁADU AUTORA

Ogólny zamysł Autora polegał na eksploracji wybranych korelatów pozostających w związku ze stylem zaangażowania w opiekę i ryzykiem wypalenia zawodowego personelu pielęgniarskiego zajmującego się na co dzień pacjentami nieuleczalnie chorymi i umierającymi oraz sprawdzenie relacji pomiędzy wybranymi zmiennymi a zaangażowaniem w opiekę nad pacjentem terminalnie chorym i wypaleniem. Poza celem głównym Doktorat sformułował ponadto 6 celów szczegółowych, odnoszących się do sprawdzenia przyjętego modelu relacji między zmiennymi objaśniającymi (takimi jak styl radzenia sobie ze stresem, postawy życiowe, uważność) a zmiennymi objaśnianymi (takimi jak zaangażowanie w opiekę nad pacjentem,

wypalenie zawodowe) z uwzględnieniem zmiennych modelujących postawy życiowe i pośredniczących (staż pracy, miejsce pracy, średni wiek pacjenta). Kolejne cele szczegółowe odnosiły się do wskazania istotnych relacji między wybranymi dyspozycjami oddziałującymi na styl zaangażowania w opiekę i ryzyko wypalenia; zweryfikowanie czy poszczególne zmienne objaśniane są związane z rozwojem nieadaptacyjnych zachowań w opiece nad osobami terminalnie chorymi i rozwojem wypalenia zawodowego; określenie występowania różnic pomiędzy grupami pielęgniarek w zakresie dyspozycji indywidualnych oraz zaangażowania w opiekę i ryzykiem wypalenia (z uwzględnieniem stażu pracy z osobami terminalnie chorymi, miejsca pracy, wieku pacjenta); porównanie pielęgniarek przejawiających cechy wypalenia zawodowego i tych u których wypalenie zawodowe się nie rozwinęło. Cel szczegółowy obejmował również dokonanie opisu postaw pielęgniarek wobec śmierci oraz ocenę czy stosunek do śmierci i umierania stanowi warunek skuteczności mechanizmów radzenia sobie w warunkach pracy osobami terminalnie chorymi, zaangażowania w opiekę i rozwoju wypalenia. Bardzo ważnym celem szczegółowym przy tym jednocześnie składającym się na wartość aplikacyjną pracy było dokonanie oceny psychometrycznej narzędzi zaadoptowanych do warunków polskich przez Doktoranta w ramach realizacji badań do rozprawy doktorskiej.

Cele pracy zostały przez Badacza zrealizowane z wykorzystaniem różnorodnych metod badawczych obejmujących

Koncepcja zaplanowanych badań nie budzi zastrzeżeń formalnych, a z wielu względów jest ważna z poznawczego punktu widzenia, co postaram się wykazać poniżej.

Jako podstawę badań przyjęto model zaproponowany przez Kondo i Nagata (2015), a także koncepcje teoretyczne odnoszące się do wyróżnionych podmiotów korelatów zaangażowania w opiekę i wypalenia zawodowego, stanowiące bardzo dobrą podstawę do weryfikacji pytań i hipotez badawczych sformułowanych przez Autora.

Model badań własnych opracowany przez Badacza obrazujący relacje między zmiennymi jest modelem korelacyjnym, zakładającym występowanie związków między zmiennymi; uwzględniono w nim dwie zmienne objaśniane oraz 9 objaśniających, w których 5 jest zmiennymi mediującymi, a jedna pełni rolę moderatora.

Doktorat sformułował cztery problemy badawcze:

1. *Jaki jest związek stylu radzenia sobie ze stresem, postaw życiowych oraz uważności pielęgniarek ze stylem ich zaangażowania w opiekę nad pacjentem terminalnie chorym i poziomem wypalenia zawodowego?*
2. *Czy zasoby radzenia sobie (styl radzenia sobie ze stresem, natężenie postaw życiowych i poziom uważności) oraz lęk przed śmiercią i postawy wobec śmierci oddziałują na wymiary zaangażowania w opiekę nad pacjentem i poziom wypalenia zawodowego, wchodząc ze sobą w interakcję?*
3. *Czy występują istotne różnice w poziomie zmiennych objaśnianych (zaangażowanie w opiekę nad pacjentem, wypalenie zawodowe) u pielęgniarek w zależności od zmiennych socjodemograficznych: miejsca pracy stażu pracy i wieku pacjenta? oraz*
4. *Czy występują istotne różnice w poziomie zmiennych objaśniających (zaangażowanie w opiekę nad pacjentem, wypalenie zawodowe) u pielęgniarek w zależności od zmiennych socjodemograficznych: wieku pielęgniarki, stażu jej pracy, statusu związku pielęgniarki?*

Do tych 4 problemów badawczych sformułowano łącznie 15 szczegółowych pytań badawczych oraz 15 hipotez, są one wnikliwe i prawidłowo sformułowane.

Grupę badaną stanowiło 557 pielęgniarek pracujących w szpitalach oddziałach i instytucjach, gdzie na co dzień sprawują opiekę nad pacjentami terminalnie chorymi oraz często stykają się ze śmiercią i umieraniem pacjenta. Badania były prowadzone na terenie 12 województw (mazowieckiego, pomorskiego, warmińsko – mazurskiego, podlaskiego, świętokrzyskiego, podkarpackiego, łódzkiego, małopolskiego, śląskiego, opolskiego, lubuskiego i lubelskiego). Co ważne, Doktorant dotarł zarówno do obszarów gdzie liczba specjalistów pielęgniarstwa opieki paliatywnej jest duża (powyżej 100) i tam gdzie jest najmniejsza (poniżej 10, to jest województwa podlaskiego i świętokrzyskiego). Średnia wieku badanych pielęgniarek wynosiła 45, 9 lat (SD= 9,78), średni staż pracy w zawodzie wyniósł 22 lata (SD= 11,23).

W badaniach zastosowano: *metryczkę* (wiek w latach i miesiącach, staż pracy w latach i miesiącach, staż pracy z osobami terminalnie chorymi w latach i miesiącach, miejsce zamieszkania, miejsce pracy [hospicjum, hospicjum domowe, zakład opiekuńczo- leczniczy, oddział szpitalny], wiek pacjenta [osoba poniżej 18 roku życia, osoba dorosła w wieku 18 do 65 lat, osoba starsza powyżej 65 lat], status związku badanych) oraz *Kwestionariusz Zaangażowania Pielęgniarek w Śmierć i Umieranie Pacjenta* mierzący styl zaangażowania w opiekę nad pacjentem terminalnie chorym, *Kwestionariusz Wypalenia Zawodowego Maslach* mierzący poziom wypalenia zawodowego, *Kwestionariusz Radzenia Sobie w Sytuacjach*

Stresowych CISS, mierzący styl radzenia sobie ze stresem, *Kwestionariusz Postaw Życiowych* oceniający poziom postaw życiowych i poczucia osobowego sensu, *Wymiarowy Kwestionariusz Uważności* oraz *Profil Postaw Wobec Śmierci* mierzący poziom lęku przed śmiercią oraz postawy wobec śmierci

Wyniki przyniosły ważne ustalenia. Zaobserwowano m.in. istotne różnice pomiędzy pielęgniarkami korzystnie zaangażowanymi w opiekę nad osobą terminalnie chorą (cechujące się zaangażowaniem emocjonalnym i zwiększonymi kompetencjami), a tymi mało korzystnie zaangażowanymi w tę opiekę, a odnoszące się do częstszego aktywizowania stylu radzenia sobie skoncentrowanego na problemie, poziomu postaw życiowych i wyższego poziomu uważności; mniej adaptacyjne radzenie sobie ze śmiercią i umieraniem oraz większe wypalenie zawodowe w grupie pielęgniarek, która pracuje na oddziałach klinicznych wobec pielęgniarek pracujących w hospicjach; radzenie sobie skoncentrowanie na problemie wysoki poziom postaw życiowych oraz uważności są istotnie powiązane z bardziej adaptacyjnymi sposobami radzenia sobie ze śmiercią i umieraniem pacjenta.

Przeprowadzona dyskusja wskazuje na dużą interdyscyplinarną wiedzę badacza, wnikliwość psychologiczną oraz umiejętność krytycznej analizy problemu. Jednocześnie uwidacznia się duża umiejętność analizy i syntezy.

Dysertacja Pana mgra Miłosza Marcysiaka wychodzi naprzeciw trudnym wyzwaniom. A ponieważ w takim ujęciu podejmowano nieliczne badania jest pracą oryginalną, podejmującą istotną i nader aktualną problematykę, także z perspektywy dużego znaczenia społecznego.

Oceniając całościowo rozprawę doktorską pragnę podkreślić przede wszystkim jej mocne strony, czyli:

1. uwzględnienie zagadnienia, jakim analiza psychospołecznych czynników, które sprzyjają umiejętności adaptacyjnego radzenia sobie personelu pielęgniarskiego w procesie opieki nad pacjentem terminalnie chorym i wpływają na zaangażowanie w opiekę.
2. wagę podjętych problemów;
3. brak zastrzeżeń natury metodologicznej co do przeprowadzonych badań, które zostały zaplanowane, zrealizowane i zanalizowane bardzo starannie;

4. wnikliwe, a jednocześnie syntetyczne i analityczne ujęcie zagadnienia, przejrzysty, komunikatywny język;
5. czytelnie przedstawione wyniki badań;
6. dotarcie do dużej, starannie wyselekcjonowanej liczby piśmiennictwa (390) (powoływanie się na bogate pod względem liczebności źródła, zarówno na polskie jak i zagraniczne publikacje, w tym klasyczne, jak i najnowsze);
7. pokazanie bardzo wartościowych rezultatów;
8. przełożenie wyników na aplikacyjność .

To, czego mi brak w dysertacji to:

- brak informacji, czy uzyskano zgodę Komisji Etyki na przeprowadzenie badań;
- brak zaprezentowania procesu polskiej adaptacji *Kwestionariusza Zaangażowania Pielęgniarek w Śmierć i Umieranie Pacjenta* autorstwa Kondo i Nagaty, dokonanej jak wynika z rozprawy przez Autora, ew. powołania się na źródło, gdzie przedstawiono wyniki odnoszące się do adaptacji narzędzia, aczkolwiek podane są rzetelności poszczególnych podskal.

Uzyskane wyniki, poddane badawczej analizie, w pełni wypełniają oczekiwania recenzenta odnośnie do kwalifikacji poznawczej i poziomu rozprawy naukowej, w tym wypadku doktorskiej, pozwalając na jej wysoką ocenę.

Całość rozprawy, w tym dyskusja wyników, potwierdzają, że Doktorant posiada dużą wiedzę interdyscyplinarną, przede wszystkim psychologiczną, medyczną, ale też filozoficzną, odnoszącą się do problemów egzystencjalnych pozwalającą na bardzo szczegółową analizę uzyskanych wyników, dowodzi krytycznego sposobu myślenia Autora.

Stwierdzam, że rozprawa doktorska jest **pracą oryginalną, w której Doktorant rozwiązuje postawiony problem w sposób, który potwierdza swoje umiejętności do prowadzenia pracy naukowej. A jej przygotowanie oceniam wysoko.**

Biorąc powyższe pod uwagę, stwierdzam, że przedłożona mi do recenzji dysertacja Pana mgra Miłosza Marcysiaka *Wybrane podmiotowe korelaty zaangażowania i wypalenia zawodowego pielęgniarek w opiece nad pacjentem terminalnie chorym* **w pełni spełnia wymogi stawiane**

pracom doktorskim, zgodnie z Art. 187.1. 2. Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o Szkolnictwie Wyższym i Nauce., Dz. U. 2018, poz.1668.

Mam więc zaszczyt przedstawić Wysokiej Radzie Wydziału Psychologii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego wniosek o dopuszczenie mgra Miłosza Marcysiaka do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

Ponadto ze względu na przedstawione w recenzji walory pracy, jej duży wkład do teorii i praktyki psychologicznej, wnoszę o wyróżnienia tej dysertacji.

Mariola Bidzan